

Dit is het levensverhaal van Aleksej Navalny in zijn eigen woorden: zijn jeugd in de Sovjet-Unie, zijn politieke ontwaken, zijn huwelijk en geliefde gezin, zijn totale toewijding aan de strijd tegen een corrupt regime, zijn blijvende liefde voor zijn land en landgenoten en zijn hartstochtelijke geloof dat het goede zal zegevieren.

In 2020 werd Navalny vergiftigd door de Russische veiligheidsdiensten. Tijdens zijn wonderbaarlijke herstel begon hij aan het schrijven van *Patriot*. Het eindigt met zijn gevangenisdagboeken die hij schreef tot kort voor zijn dood in een wrede Sibेरische gevangenis en die hier voor het eerst gepubliceerd worden. Lezend zijn we getuige van zijn vele arrestaties, de intimidatie en, in bloedstollend detail, van de aanslag op zijn leven. We gaan begrijpen waarom hij moest en zou terugkeren naar Rusland. En in de gevangenis leren we hem kennen als een man met een niet te breken veerkracht en gevoel voor humor.

Navalny bood zijn landgenoten en de wereld iets onmisbaars: hoop. Als leider was hij vastberaden optimistisch, charismatisch, moedig en er ten diepste van overtuigd dat verandering niet kan worden tegengehouden. Dit is zijn laatste brief aan de wereld: een onvergetelijke en inspirerende oproep om zijn werk voort te zetten.

Aleksej Navalny was een Russische oppositieleider, politicus, anti-corruptieactivist en politiek gevangene die internationaal geroemd en gerespecteerd werd. Hij werd onder meer geëerd met de Sacharovprijs – de jaarlijkse mensenrechtenprijs van de Europese Unie –, de Courage Award en de Dresden Peace Prize. Hij overleed in 2024.

Vertaling: Frans Reusink.

VOORWOORD

Joelia Navalnaja

29 AUGUSTUS 2025

Ik was faliekant tegen het schrijven van een voorwoord voor de eerste uitgave van het boek van Aleksej. Dat voelde voor mij verkeerd. Ik was ervan overtuigd dat elk voorwoord, wie het ook schreef, alleen maar de aandacht zou afleiden van het boek zelf.

Maar er is tijd verstreken. Bijna een jaar. Ik zou kunnen zeggen dat het minder pijn doet, dat het verdriet minder vat op me heeft, maar dat is niet zo. Het enige wat er is gebeurd is dat er meer dagen voorbij zijn gegaan.

Elke ochtend wanneer ik wakker word denk ik nog altijd aan hem. Hoe zou het zijn als hij nu naast me lag? Dan zou ik mijn ogen openen en dan zou hij me lachend aankijken. We zouden grapjes maken, en daarna zouden we ieder ons gang gaan, we zouden elkaar berichtjes sturen en nieuws met elkaar delen. En dan nog zou ik hem missen. 's Avonds zouden we weer samen zijn: we zouden samen eten, lachen, de kinderen plagen, vragen of ze een leuke dag hadden gehad, ze verstandige adviezen geven, waarop zij met hun ogen zouden rollen. En daarna zouden we naar bed gaan, dan zou hij mijn hand pakken voordat we in slaap vielen. Zoals hij dat altijd had gedaan, al die jaren waarin we samen waren geweest. Niets bijzonders. Een gewoon, gelukkig gezin, meer niet.

Nu is hij er niet meer. Zijn heldere inzichten zijn er niet meer. Zijn zelfspot en zijn kalmte zijn er niet meer. Zijn grapjes zijn er niet meer: de briljante niet, en ook de flauwe niet, die ik zo vaak hoofdschuddend aanhoorde. Nooit meer die grenzeloze liefde die hij zo gul met iedereen deelde: niet alleen met mij en de kinderen, maar met iedereen in zijn omgeving.

Wat me nu nog rest is dit boek. En in zekere zin is hij het boek. Het is mijn man, Aleksej Navalny.

Het afgelopen jaar heb ik honderden berichten ontvangen van mensen die ik nooit heb ontmoet en afkomstig uit allerlei landen, van Nieuw-Zeeland tot Alaska. Ze schrijven: 'Wat een geweldige man.' 'Wat een held.' 'Wat was hij wijs.' 'Wat een levenslust.' En ze hebben gelijk. Het klopt allemaal. Zo was hij, zo'n man was het. Veel lezers zeggen dat *Patriot* het verhaal vertelt van een geweldige man en zijn uitzonderlijke lot. Voor mij is dit boek het verhaal van degene die mij het dierbaarst was.

Patriot heeft het allemaal in zich: jeugdhervindingen, ouders, bang zijn voor een slecht rapportcijfer, leren om voor jezelf op te komen op het schoolplein, jaloers zijn op een klasgenoot die een stoere spijkerbroek heeft, of een gloednieuwe cassetterecorder. Die verhalen hebben we allemaal, toch? Dan word je ouder. De wereld wordt groter, ingewikkelder. Je gaat op zoek naar je eigen plek, je maakt fouten, je leert. Ook dat heeft iedereen meegemaakt. En dan word je volwassen, je probeert er een geheel van te maken: liefde, kinderen, ouders, vrienden, werk, en ook hoe je van dat werk je roeping kunt maken. Is dat niet waar we allemaal van dromen?

Aleksej heeft het allemaal voor elkaar gekregen. Sterker nog: hij kon er zo meeslepend over schrijven dat je het boek niet kunt wegleggen. Terwijl je leest, denk je na elke bladzijde: hoe is het mogelijk zeg, zo ging het bij mij eigenlijk ook.

Ik wil graag een herinnering delen over de manier waarop Aleksej dit boek heeft geschreven.

Ik moet bekennen dat ik vooral benieuwd was naar het hoofdstuk waarin hij schrijft hoe we elkaar hebben ontmoet. Op dat moment had hij al aardig wat geschreven over allerlei andere zaken, gebeurtenissen die na onze ontmoeting hadden plaatsgevonden, maar juist dat hoofdstuk was er nog niet. Ik liet voorzichtig merken dat ik nieuwsgierig was: 'Waar is dat verhaal nou?' 'Ik ben zo benieuwd!'

Hij lachte het weg en zei dat hij niet wist hoe hij het moest aanpakken. Hij wist niet precies wat hij moest opschrijven, en hij vond het een beetje raar om zulke persoonlijke herinneringen te delen.

Maar op een dag kwam dat hoofdstuk er toch, de eerste versie ervan. Ik las het... en eerlijk gezegd was ik verbijsterd. Maar zo is het helemaal niet gegaan! dacht ik. Ik herinner me het totaal anders.

Ik schreef hem een brief terug naar de gevangenis en vertelde hem dat het heel anders was gegaan dan hij het zich had herinnerd. Ik zette het punt voor punt uiteen, precies zoals ik het me had herinnerd. Hij antwoordde gevat en schreef: ‘Het klopt misschien wel wat ze zeggen: dat een man en een vrouw zich hun relatie op een totaal verschillende manier herinneren.’

Die versie van het verhaal over onze ontmoeting gaat u dus lezen: zoals Aleksej zich die herinnerde. En wat mijn versie betreft: die zal ik ooit nog schrijven, zoals ik me onze eerste ontmoeting herinner.

Dit boek gaat niet over de strijd tegen een dictator. Het gaat niet over een revolutionair. Het gaat niet over een held op de barricaden. Dit boek gaat over een mens. Een heel gewoon mens. Iemand zoals ik. Iemand zoals u. Iemand zoals al die anderen om ons heen.

Maar juist zulke mensen, die trouw zijn aan zichzelf, die eerlijk en oprecht zijn en voet bij stuk houden, kunnen iets bereiken wat onmogelijk lijkt te zijn. Door hun voorbeeld kunnen ze anderen inspireren. Door hun daden kunnen ze mensen bij elkaar brengen. Door hun overtuiging kunnen ze in beweging brengen wat onbeweeglijk leek te zijn.

Tijdens het lezen van dit boek kan het gebeuren dat u zich een beetje voelt als iemand die een misdaad pleegt. Een medeplichtige, misschien. Het is immers best spannend om iets te doen wat verboden is. Want in de zomer van 2025 werd *Patriot* in Rusland officieel tot extremistisch boek verklaard. Houd dat goed in gedachten terwijl u aan het lezen bent. Misschien verschijnt er een glimlach op uw gezicht. Een glimlach vanwege de absurditeit die in het huidige Rusland al zo lang gemeengoed is. Een glimlach vanwege de lafheid van een regime dat Aleksej maar blijft bestrijden, zelfs na zijn dood.

Toen Aleksej nog leefde, durfde Vladimir Poetin zijn naam niet eens uit te spreken. Nu verbiedt hij kennis te nemen van zijn woorden. Van zijn gedachten. De gedachten en woorden van een gewoon, eerlijk mens. Een verantwoordelijke burger. Ik weet zeker dat niemand dit boek onberoerd zal laten.

DEEL I

BIJNA DOOD

Doodgaan deed niet echt pijn. Als ik niet mijn laatste adem aan het uitblazen was, zou ik nooit languit op de vloer hebben gelegen, naast het toilet in het vliegtuig. Je kunt je voorstellen dat het daar niet echt schoon was.

Ik vloog naar Moskou vanuit Tomsk, in Siberië, en ik was zeer tevreden. Over twee weken zouden er regionale verkiezingen worden gehouden in een aantal Siberische steden en mijn collega's van de Anticorruptiestichting (Fond borby s korruptsiyey, FBK) en ik waren vast van plan de regeringspartij Verenigd Rusland een nederlaag toe te brengen. Daarmee zou een belangrijk signaal worden gegeven, namelijk dat Vladimir Poetin in dat deel van Rusland, ook nadat hij twintig jaar aan de macht was geweest, niet almachtig was of zelfs maar werd gewaardeerd, al waren er nog zoveel mensen die keken naar saaie mannen op televisie die vierentwintig uur per dag de loftrumpet staken over de leider van het land.

Al enige jaren was ik uitgesloten van deelname aan verkiezingen. De staat erkende de politieke partij die ik leidde niet en had kort daarvoor de registratie ervan voor de negende keer in acht jaar geweigerd. Op de een of andere manier slaagden we er telkens weer niet in 'de formulieren op de juiste wijze in te vullen'. De zeldzame keren dat we er wel in slaagden de naam van onze kandidaat op het stembiljet te plaatsen, verzoon men de meest verzochte smoezen om verkiesbaarheid te voorkomen. Ons netwerk, dat op zijn hoogtepunt maar liefst acht regionale kantoren telde, een van de grootste van het land was en voortdurend werd lastiggevallen door de staat, zag zich voor de schizofrene taak gesteld verkiezingen te winnen waarvan we waren uitgesloten.

In ons autoritaire land, waar het voor het regime al meer dan twintig jaar lang prioriteit nummer één was het electoraat ervan te doordringen dat het machteloos is en niets kan veranderen, was

het nooit gemakkelijk geweest de mensen ervan te overtuigen dat ze moesten gaan stemmen. Maar hun inkomen was al zeven jaar achter elkaar gedaald. Als zelfs maar een derde van de mensen die genoeg hadden van het regime ertoe overgehaald kon worden naar de stembus te gaan, zou niet één van de kandidaten van Poetin kans maken. Maar hoe kregen we de mensen zover dat ze zouden gaan stemmen? Door ze over te halen? Door een beloning uit te loven? Wij kozen voor de mogelijkheid om mensen echt kwaad te maken.

De laatste paar jaar hadden ik en mijn collega's een continue soapopera gefilmd over corruptie in Rusland. De laatste tijd was bijna elke aflevering 3 tot 5 miljoen keer bekeken op YouTube. Gezien de realiteit van alledag in Rusland besloten we vanaf het begin af te zien van voorzichtige journalistieke benaderingen met eindeloze slagen om de arm – 'vermeende', 'mogelijke', 'veronderstelde' – waar juridische adviseurs zo dol op waren. Een dief werd door ons een dief genoemd, corruptie was corruptie. Als iemand een gigantisch landgoed bezat, wezen we er niet op dat het bestond, maar in plaats daarvan filmde we het met drones en lieten zo'n buitenverblijf in al zijn pracht zien. Verder achterhaalden we de waarde ervan en vergeleken die met het bescheiden inkomen dat de bureaucraat die het landgoed bezat officieel opgaf.

Je kunt over corruptie theoretiseren wat je wilt, maar ik heb altijd de voorkeur gegeven aan een directe benadering, zoals het bestuderen van de trouwfoto's van de perssecretaris van de president en me, op het moment dat hij de bruid kuste, te richten op het opzienbarende horloge dat tevoorschijn kwam vanonder de mouw van zijn overhemd. Vervolgens kregen we de verzekering van een Zwitserse leverancier dat het horloge 620 000 dollar kostte en onthulden dat aan de burgers van ons land, van wie één op de vijf met een inkomen van 160 dollar per maand onder het bestaansminimum leeft, wat accurater omschreven kan worden als de armoedegrens. Als we onze kijkers flink op stang hadden gejaagd met de onbeschaamdheid van de corrupte ambtenarij verwezen we hen naar een website waar werd aangegeven op wie ze in hun regio moesten stemmen als ze niet langer wilden bijdra-

gen aan de luxeleventies van hun bureaucraten.

Dat wierp zijn vruchten af.

We wisten ons publiek te vermaken en tegelijk woedend te krijgen met de beelden van het leven dat werd geleid door de ‘nederige patriotten die ons land besturen’, legden uit hoe corruptie in zijn werk gaat en riepen op tot het voeren van gerichte acties om zoveel mogelijk schade toe te brengen aan het systeem van Poetin. We hadden altijd materiaal in overvloed.

Terwijl ik uit het raam keek, overwoog ik dat we nu voldoende beeldmateriaal hadden om twee of drie YouTube-video’s te uploaden over corruptie in Siberische steden. Ze zouden worden bekeken door een paar miljoen mensen, van wie er enige honderdduizenden waren die in Novosibirsk en Tomsk woonden en die niet alleen zouden kijken, maar ook zo buiten zinnen zouden zijn dat ze gehoor zouden geven aan onze oproep om naar de stembus te gaan en tegen de kandidaten van Poetins partij te stemmen.

Ik kon een grimmig lachje niet onderdrukken toen ik eraan dacht op welke manieren de autoriteiten, die wisten waar we mee bezig waren, hadden geprobeerd onze plannen te dwarsbomen. Voor ambtenaren op alle niveaus werkten mijn reizen door Rusland als een rode lap op een stier. Ze beschouwden mijn bezoeken als een bedreiging en verzonnen talloze strafrechtelijke aanklachten om mij het reizen door het land zo lastig mogelijk te maken: een verdachte mag de regio waar hij woont niet verlaten. Sinds 2012 had ik een jaar in huisarrest doorgebracht en nog een paar jaar onder een juridisch bevel dat me verbood Moskou te verlaten.

Twee maanden daarvoor was er op initiatief van het door de staat gecontroleerde tv-propagandakanaal Russia Today opnieuw een belachelijke strafrechtelijke zaak tegen mij aangespannen, waarbij ik ervan werd beschuldigd een ‘oorlogsveteraan te hebben belasterd’ en het mij opnieuw werd verboden Moskou te verlaten. Ik beschouwde het als een onwettige beperkende maatregel, negeerde hem en ging naar Siberië om onderzoek te doen. Mijn collega’s en ik hadden honderden gigabytes aan materiaal verzameld, waaronder interviews met de plaatselijke oppositie en

een video van het woonverblijf van een regeringsgezinde parlementariër op een privé-eiland. Het beeldmateriaal was versleuteld, geüpload naar de server en gereed om bewerkt te worden.

Ik verheugde me erop dat ik Verenigd Rusland in Tomsk zou kunnen verslaan en in Novosibirsk in ieder geval een stevige klap kon toebrengen. Het was een bevredigende gedachte dat we ondanks de toegenomen intimidatiepraktijken – de laatste twee jaar hadden er meer dan driehonderd invallen plaatsgevonden in onze kantoren, waarbij zwart gemaskerde mannen deuren uit hun sponningen hadden gezaagd, de ruimten hadden doorzocht en telefoons en computers in beslag hadden genomen – alleen maar sterker waren geworden. Hoe prettiger dat voor mij was, des te onprettiger was het uiteraard voor het Kremlin en voor Poetin persoonlijk. Dat vormde mogelijk de aanleiding voor zijn bevel ‘concrete maatregelen te nemen’. Dat zijn de bewoordingen die doorgaans worden gebruikt door agenten van de KGB en de FSB als ze hun memo’s schrijven. Ruim de persoon uit de weg en je bent van het probleem verlost.

In het leven van alledag kunnen er allerlei vervelende dingen gebeuren met mensen. Je kunt worden verslonden door een tijger. Iemand van een vijandige stam kan een speer in je rug steken. Je kunt per ongeluk een vinger kwijtraken terwijl je je culinaire kunsten vertoont aan je partner, of je verliest een been als je in de garage bezig bent met een kettingzaag en niet goed oplet. Er kan een baksteen op je hoofd vallen, je kunt uit een raam vallen. En dan hebben we het nog niet eens gehad over al die hartaanvallen en andere tragische gebeurtenissen, die veel verdriet veroorzaken maar nauwelijks verrassend zijn.

Ik hoop dat ik niet veel lezers heb die met een speer in hun rug zijn gestoken of die uit een raam zijn gevallen, maar je kunt je gemakkelijk voorstellen hoe dat moet voelen. Doordat we levenservaring hebben en naar anderen hebben gekeken, kunnen we ons zulke voorvallen levendig voor de geest halen. Althans, dat dacht ik voordat ik aan boord ging van dat vliegtuig.

Ter eerbiediging van de conventies die gelden in het detectiveverhaal zal ik proberen alles wat er die dag is gebeurd zo precies

mogelijk te vertellen volgens het traditionele principe dat het kleinste detail de sleutel zou kunnen zijn voor het ontrafelen van het mysterie.

Het is 20 augustus 2020. Ik ben in mijn hotelkamer in Tomsj. De wekker gaat om half zes 's ochtends. Ik word zonder moeite wakker en loop naar de badkamer. Ik neem een douche. Ik scheer me niet. Wel poets ik mijn tanden. De deodorantroller is leeg. Ik strijk met het droge plastic onder mijn oksels, waarna ik de lege deodorantstick in de afvalcontainer gooi, waar die een paar uur later door mijn collega's wordt ontdekt als ze de kamer doorzoeken. Ik sla de grootste handdoek die in de badkamer hangt om me heen, loop terug naar de slaapkamer en probeer te bedenken wat ik zal aantrekken. Ik heb ondergoed, sokken en een t-shirt nodig. Ik ben een van die mensen die enigszins de kluts kwijtraken als ze moeten kiezen welke kleren ze zullen dragen en ik staar een seconde of tien naar de spullen die in mijn geopende koffer liggen.

Er komt een beschamende gedachte bij me op. Kan ik het t-shirt dat ik gisteren aanhad nog dragen? Ik ben immers binnen vijf uur thuis, waar ik opnieuw zal douchen en andere kleren zal aantrekken. Nee, dat zou niet oké zijn. Een van mijn collega's zou het kunnen opmerken en denken dat de baas erbij loopt als een zwerver.

Het hotel had mijn was gisteren teruggebracht, dus ik pak een t-shirt en sokken van de stapel. In mijn koffer zit schoon ondergoed. Ik kleed me aan en kijk op mijn horloge: 5.47 uur. Ik mag dat vliegtuig absoluut niet missen: het is donderdag en de donderdag is heilig voor mij. Wat er ook gebeurt: elke donderdag geef ik om acht uur 's avonds in een liveprogramma mijn mening over alles wat er de afgelopen week in Rusland is gebeurd. *Het Rusland van de toekomst met Aleksej Navalny* is een van de populairste streams van het land, die online live wordt bekeken door vijftig- tot honderdduizend mensen mensen en die na op internet te zijn gepost soms wel 1,5 miljoen views oplevert. Dit jaar zakte dat aantal nooit onder de 1 miljoen. (Was het niet donderdag geweest, dan was ik nog een paar dagen in Siberië gebleven. Vandaag zijn er twee collega's die met me meereizen en een aantal anderen blijft om het werk af te maken.)